

Rusland is en blijft een autocratie

Hoe vrij is de economie onder de ‘nieuwe tsaar’?

Na het einde van de Sovjet-Unie moest Rusland een democratie en een vrijemarkt-economie worden. Het eerste is mislukt. Over het tweede verschillen de meningen.

door Joop de Kort

In vroegere studies over de ontwikkeling van de Sovjet-Unie kwamen economen en politicologen elkaar onvermijdelijk tegen. Politiek en economie vormden als het ware een twee-eenheid: economische beslissingen stoelden op politieke gronden, terwijl de uitvoering van politieke plannen vaak op onvoorziene en ongewenste economische gevolgen stuitte voor bedrijven en consumenten.

Na het uiteenvallen van de Sovjet-Unie in 1991 scheidden de wegen zich. De politicologen gingen de verhoudingen tussen de staatsorganen en de vorming van politieke partijen in kaart brengen; de economen richtten hun aandacht op de vorming van een markteconomie. Onder aanvoering van het Internationaal Monetair Fonds (IMF) in Washington adviseerden zij Rusland de prijzen vrij te geven en de handel te liberaliseren. Een strikt monetair en begrotingsbeleid moest leiden tot stabilisering van de economie. Door de bedrijven te privatiseren moest een herstructurering van de productie op gang komen.

Deze adviezen, ook wel bekend als de ‘Washington consensus’, schetsen een ideaalbeeld voor een markteconomie dat

RUSSIA'S CAPITALIST REVOLUTION. WHY MARKET REFORM SUCCEEDED AND DEMOCRACY FAILED door Anders Åslund.

Petersons Institute of International Economics. Washington 2007. 356 pag. € 26,99

RUSSIA SINCE 1980. WRESTLING WITH WESTERNIZATION

door Steven Rosefielde en Stefan Hedlund. Cambridge University Press. Cambridge 2009. 347 pag. € 22,00

zo lijkt te zijn overgeschreven uit de handboeken. De Russische werkelijkheid was op alle fronten weerbarstiger. Zo weigerde president Boris Jeltsin ondanks aandringen van zijn hervormingsgezinde premier Jegor Gajdar de energieprijzen vrij te geven. Met een ruim monetair beleid ondermijnde de Centrale Bank van Rusland op zijn beurt Gajdars pogingen de economie te stabiliseren. Het Russische parlement steunde bovendien de bedrijfsdirecteuren in hun oppositie tegen de voorgestelde privatiseringen. De

vraag is welke gevolgen dit en ander verzet heeft gehad voor de ontwikkelingen. Is Rusland nu wel of geen markteconomie geworden?

In *Russia's Capitalist Revolution. Why Market Reform Succeeded and Democracy Failed* beantwoordt de econoom Anders Åslund deze vraag met een volmondig ja. Åslund is een van de best geïnformeerde Ruslandkenners van deze tijd. Sinds 1994 werkt hij in de Verenigde Staten, maar in de jaren tachtig was hij Zweeds diplomaat in Rusland. In het begin van de jaren negentig was hij bovendien onafhankelijk adviseur van Gajdars hervormingsgezinde regering.

In zijn beoordeling laat Åslund zich kennen als een aanhanger van de Washington consensus. Naar zijn mening is Rusland een markteconomie geworden omdat het aan een aantal voorwaarden voldoet: de economische beslissingen worden genomen door met name vrije en onafhankelijke ondernemers; er zijn geen planautoriteiten die bedrijven vertellen wat ze moeten produceren; prijzen komen overwegend vrij tot stand; subsidies zijn klein en transacties worden voornamelijk in geld afgewikkeld. Een

criterium dat in het rijtje ontbreekt, is het voeren van een strikt monetair beleid. Dat is volgens Åslund dan ook niet nodig. Misschien dat hij aardig wil zijn voor Gajdar, die hij roemt als de meest erudiete econoom van Rusland aan wie we het slagen van de hervormingen te danken hebben. Het zou Gajdar echter niet lukken de inflatie in toom te houden – die bedroeg in 1992 ruim 2500 procent. En met zo'n torenhoge inflatie stabiliseert de economie niet, verliezen prijzen hun betekenis en kan geen sprake zijn van een markteconomie.

Het mislukken van de monetaire stabilisatie heeft ook gevolgen die buiten Åslunds strikt economische denkkader vallen. Zo kwam aan het begin van de jaren negentig in Rusland de ruil in natura op. Bedrijven gingen elkaar in goederen betalen, met (oninbare) wissels, of ze lieten de schulden oplopen. Een dergelijke ontwikkeling kan nog gemakkelijk worden teruggevoerd op de inflatie: als geld zo snel zijn waarde verliest, ontwijken bedrijven en handelaren dit betaalmiddel. Maar dan zou je wel verwachten dat wanneer de inflatie weer tot redelijke pro-

Postcommunistisch kapitalisme in Moskou: nog steeds afhankelijk van de overheid. Foto Dmitry A. Mottl.

porties is gedaald – wat rond 1995 gebeurde – geld als hoofdbetaalmiddel terugkeert; en dat was niet het geval. In 1998 werd ruim de helft van alle betalingen in Rusland, inclusief lonen en belastingen, niet in geld afgedaan. Pas nadat in hetzelfde jaar een financiële crisis orde op

dige economie heeft ontwikkeld, werken deze verklaring verder uit. In *Russia's Virtual Economy* (2002) voeren zij 'Igor' op, directeur van een grote onderneming die zijn strategie voor economisch succes uit de doeken doet. In de eerste plaats moet een deel van je verkopen naar de federale

Het wijdverbreide gebruik van alternatieve betaalmiddelen is uiteraard een teken van zwakte van de centrale overheid. In zijn proefschrift *Money Unmade* (1999) wijst de Amerikaanse politicoloog David Woodruff erop dat geld een belangrijke sociale conventie is. Om te kunnen functioneren als ruilmiddel dat voor iedereen de transactiekosten verlaagt, moet het ook door iedereen aanvaard worden. En dat is nog helemaal niet zo vanzelfsprekend. Een van de voorwaarden is dat iedereen vertrouwen heeft in de uitgever van het geld. In 1992 gaven maar liefst vijftien centrale banken – in elke opvolgerstaat van de Sovjet-Unie één – roebels uit en ook nog eens in grote hoeveelheden. Dat wekte wantrouwen.

Maar ook nadat Rusland erin was geslaagd de andere opvolgerstaten uit de roebelzone te duwen, bleken de federale autoriteiten niet bij machte de roebel het

macht. Åslund doet dit echter af als een uitsluitend economisch probleem. In zijn beleving hadden de hervormers gewoon een beetje harder moeten doorpakken. Jeltsin had het dwarsliggende parlement moeten ontbinden en het machtsvacuüm benutten om de markteconomie in te voeren.

Maar dit is wel een heel simpele voorstelling van zaken. Jeltsin stond in augustus 1991 met parlementsvoorzitter Roeslan Chasboelatov en vicepresident Aleksandr Roetskoj op de tank en verijdelde zo samen met het parlement de coup tegen president Gorbatsjov. Vervolgens mocht hij van het parlement een halfjaar per decreet regeren. Jeltsin mag een slimme en doortastende politicus zijn geweest en het boegbeeld van de krachten die tot het uiteenvallen van de Sovjet-Unie zouden leiden, maar het is zeer de vraag of hij voldoende steun en macht had om de door

‘De Russische werkelijkheid was op alle fronten weerbarstiger dan de handboeken economie.’

zaken had gesteld, keerde de roebel terug als belangrijkste betaalmiddel.

Kennelijk waren er buiten de inflatie andere redenen geweest om transacties niet in geld af te handelen. De economische literatuur over Rusland noemt als verklaring voor de grote belangstelling voor ruilhandel de mogelijkheid om zo belasting te ontduiken en inkomen af te romen. Door niet in geld af te rekenen, kon men manipuleren met prijzen, en dus met kosten en opbrengsten. Daarnaast bood goederenruil bedrijven de mogelijkheid de herstructurering van hun productie uit te stellen. Nu de staat als belangrijkste opdrachtgever was weggevallen, konden bedrijven zo toch de schijn ophouden dat ze winst maakten met hun productie.

Clifford Gaddy en Barry Ickes, twee Amerikaanse economen die argumenteren dat Rusland zich tot een denkbeel-

overheid gaan – ongeveer evenveel als je uiteindelijk verwacht aan belasting te moeten betalen. Vervolgens moet je de lokale autoriteiten iets te bieden hebben om aan je lokale belastingverplichtingen te kunnen voldoen. Daarna moet je allerlei ruiloperaties opzetten om aan je grondstoffen te komen. En ten slotte moet je ook nog wat contanten hebben voor noodgevallen.

Igor overleeft door te investeren in goede betrekkingen met de autoriteiten en niet door zijn bedrijf te herstructureren. De productie is daarmee dus nog steeds afhankelijk van de politiek, al is het initiatief bij het bedrijf komen te liggen. De lokale autoriteiten zijn meegaand, omdat grote bedrijven voor werkgelegenheid zorgen en meestal ook opdraaien voor lokale voorzieningen als een gezondheidscentrum of kinderopvang.

‘Rusland is een voortzetting van het aloude Moskovië, waar de heerser, of die nu groothertog heet, tsaar, of secretaris-generaal, een autocraat is.’

exclusieve betaalmiddel in Rusland te maken. Zij moesten toezien hoe lokale autoriteiten en bedrijven – denk aan 'Igor' – allerlei alternatieve vormen van betalingen gedoogden of invoerden.

Het mislukken van de monetaire stabilisering duidde op een gebrek aan staats-

Åslund gewenste veranderingen door te voeren. Het parlement had hem de status van tijdelijk dictator gegeven, zodat een aanval op dat instituut heel verkeerd had kunnen aflopen.

Het parlement had intussen meer oog voor de gevolgen van de hervormingen

voor de bevolking en voor de bedrijven dan de president. Het trachtte dan ook de groeiende werkloosheid te beperken en liet loonsverhogingen toe ter compensatie van de gestegen prijzen. Maar hierdoor creëerde het wel een loon-prijsspiraal die zou bijdragen aan het mislukken van de monetaire stabilisering en aan het toenemende gebruik van alternatieve betaalmiddelen.

Een ander probleem was dat in de chaos na het uiteenvallen van de Sovjet-Unie de staat er niet in zou slagen het monopolie op het legitiem gebruik van geweld naar zich toe te trekken. De snelle opkomst van 'gewelddadige ondernemers' – de term is van de Russische politicoloog Vadim Volkov – kwam als een verrassing.

een beurs, tot ontwikkeling te brengen, waren de vouchers verhandelbaar.

Dit voorstel tot 'voucherprivatisering' stuitte op veel verzet vanuit de bedrijven – de directeuren vreesden hun positie te verliezen en de werknemers hun baan. Zij zochten en vonden steun bij het Russische parlement. Voor de hervormers maakte het niet uit wie de nieuwe eigenaren zouden worden; iedere eigenaar had immers belang bij een herstructurering om zo efficiënt mogelijk verkoopbare producten te maken. Maar zij hechtten wel aan een spoedige privatisering, om de staat snel op afstand te kunnen zetten. Als compromis kregen directieuren en arbeiders het recht de meerderheid van de aandelen in hun eigen bedrij-

Deze boeken beschrijven het 'leningen voor aandelen'-programma als een vorm van diefstal en onbeschaamde vriendschapspolitiek. Åslund denkt daar wezenlijk anders over, al staat hij tamelijk alleen in zijn oordeel dat deze privatisering een groot succes was. Hij komt tot deze uitspraak door de zijns inziens ongekende transparantie van het programma – iedereen wist wie de aandelen verwierf – en het feit dat de bedrijven naar zijn oordeel capabele nieuwe eigenaren kregen die hun ondernemingen winstgevend wisten te maken. De ongelijke vermogensverdeling en de enorme inkomensverschillen die met de privatisering gepaard gingen, zouden echter grote maatschappelijke weerstand oproepen. Uiteindelijk zouden overigens 'slechts' twaalf bedrijven via het 'leningen voor aandelen'-programma worden geprivatiseerd, al waren het wel enkele van de grootste in de grondstofsector en de zware industrie.

De privatisering zou uiteindelijk maar heel weinig 'winnaars' opleveren. Alleen degenen die een bedrijf verwierven dat actief was in de ontginning en handel van natuurlijke hulpbronnen sprongen er gunstig uit. Een groot deel van de rest van de bedrijven bleek eigenlijk niet levensvatbaar en dus waardeloos. Hun eigenaren stonden met lege handen, terwijl de werknemers op straat kwamen te staan of niet betaald werden. Dat de staat deze uitkomst niet corrigeerde, kwam zijn legitimiteit niet ten goede en ondermijnde de economische ordening. De Russen waren dan ook niet rouwig dat Jeltsin op 31 december 1999 zijn aftreden aankondigde.

Opvolger Poetin zou erin slagen de economische en politieke macht weer naar het Kremlin terug te brengen. Hij had daarbij het tij mee. De financiële crisis van 1998 had de overheidsfinanciën opgeschud en een einde gemaakt aan de hoge rente die de staat moest betalen over zijn leningen. De stijgende energieprijzen en groeiende mondiale vraag naar grondstoffen zorgden intussen voor een bloeiperiode. Ook waren al hervormingen in gang gezet die zorgden voor lagere en eenvoudiger belastingen en een gecentraliseerde inning.

Maar Poetin droeg ook persoonlijk sterk bij aan de machtsconsolidatie. Direct na zijn officiële aantreden in mei 2000 nam

---

'Met goederenruil konden bedrijven de schijn ophouden dat ze winst maakten met hun productie.'

Aanvankelijk gedroegen zij zich als afpersers: zij boden 'bescherming' aan zakenlieden die verder geen hulp konden verwachten van de politie of andere diensten. Langzamerhand kristalliseerde deze 'markt' zich verder uit. Verschillende afpersers beseften dat ze veel te winnen hadden als ze hun 'klanten' bijstonden bij het innen van betalingen en bij hun investeringsplannen. Zij zochten daarom in toenemende mate de legaliteit op en vormden op die manier de basis voor de zich ontwikkelende beveiligingssector.

Dat de afpersers hun activiteiten konden legaliseren, dankten zij volgens Åslund aan de hervormers, die in 1992 met een meesterlijke zet het oprichten van private beveiligingsbedrijven mogelijk hadden gemaakt. Daardoor kon zich een ordentelijke beveiligingsmarkt ontwikkelen. Maar Åslund gaat hiermee voorbij aan het feit dat beveiliging een fundamentele staatstaak is. Bovendien ziet hij over het hoofd dat deze markt zich pas later ontwikkelde – vooral nadat ook de medewerkers van de voormalige veiligheids- en inlichtingendiensten (Jeltsin had deze gereorganiseerd en een aantal bevoegdheden ontnomen) particuliere ondernemingen hadden opgericht. Jeltsins opvolger Vladimir Poetin zou er in de eerste periode van zijn presidentschap veel werk van maken om het geweldsmonopolie weer aan de staat te trekken – met succes.

Het belangrijkste wapenfeit van de hervormingen ligt voor Åslund in het legaliseren van privéondernemingen, in navolging van de IMF-adviezen. In een markteconomie heeft de eigenaar van een onderneming er alle belang bij producten te maken waar vraag naar is, deze zo goedkoop mogelijk te produceren en zo duur mogelijk te verkopen. De winst mag hij in eigen zak steken. In 1992 werd vicepremier Anatoli Tsjoebajts belast met het ontwerpen van een manier om de staatsbedrijven te privatiseren. Hij bedacht een methode waarbij elke Rus een voucher zou krijgen om daarmee op veiligen te kunnen bieden op bedrijfsaandelen. Om tegelijkertijd een kapitaalmarkt,

ven te kopen. Via vouchers zou dan nog eens een derde geprivatiseerd worden; de rest van de aandelen zou in staatshanden blijven.

De privatisering kwam in een aantal ronden tot stand – vanaf eind 1992 tot 1994. Ruim 55 procent van de Russische productie kwam vervolgens op het conto van privéondernemingen, een aandeel dat geleidelijk zou oplopen tot zeventig procent in 1997. Maar het doel van de privatisering – herstructurering van de productie – werd niet bereikt. Een deel van de ondernemingen kon slechts met politieke medewerking net het hoofd boven water houden; een ander deel werd via nepbedrijven uitgedoofd door de eigen directeuren; alleen een klein deel functioneerde goed.

Het belang van goede contacten tussen bedrijven en autoriteiten zou zichtbaar worden in de 'leningen voor aandelen'-privatisering die volgde in 1995-1996. Op voorstel van enkele zakenlieden met goede toegang tot presidentiële kringen, de oligarchen, gingen banken leningen verstrekken aan de staat met als onderpand de aandelen van grote bedrijven, vooral in de profijtelijke sector van de natuurlijke hulpbronnen. Als de staat

---

'Igor overleeft door te investeren in goede betrekkingen met de autoriteiten en niet door zijn bedrijf te herstructureren.'

deze leningen niet binnen een jaar zou aflossen, kreeg de betreffende bank het recht de aandelen te veilen. Aldus geschiedde: de bedrijven kwamen zonder uitzondering terecht bij de banken. Onder anderen *BusinessWeeks* bureauchef in Moskou Rose Brady en haar collega bij de *Financial Times* Chrystia Freeland hebben spannende boeken over deze episode geschreven, compleet met belegeringen van kantoorgebouwen in Moskou en geheime bijeenkomsten van oligarchen aan de Côte d'Azur.

hij de bedrijven van twee mediaoligarchen onder vuur; binnen een jaar was er geen sprake meer van onafhankelijke televisiejournalistiek. Lagere autoriteiten, die onder Jeltsin nog een flinke dosis onafhankelijkheid hadden genoten, kwamen weer onder directe controle van het Kremlin. Ook slaagde Poetin erin het parlement tot een serviele stemmachine om te vormen.

Ondanks een grotere staatsinvloed in de energiesector zou de privatisering zich voortzetten – met als meest recente

wapenfeit het opsplitsen en privatiseren van de elektriciteitsbranche, terwijl andere staatsondernemingen ten minste gedeeltelijk geprivatiseerd werden. Omdat privatisering eigenlijk Åslunds voornaamste criterium is, concludeert hij dat Rusland een markteconomie is geworden. Wel waarschuwt hij voor de toenemende invloed van het Kremlin op de energiesector en voor de dreiging van ont-eigening die (grote) bedrijven boven het hoofd hangt als ze zich niet richten naar de wensen van het Kremlin. De eigendomsrechten moeten volgens Åslund bij privéondernemers blijven.

Dezelfde eigendomsrechten staan centraal in de recente studie *Russia Since 1980. Wrestling with Westernization*. Daar-in slaan de Amerikaanse econoom Steven Rosefielde en de Zweedse politicoloog Stefan Hedlund ouderwets de handen ineen om de Russische ontwikkelingen te analyseren. Beiden hebben in het verleden veelvuldig gepubliceerd over Rusland. In dit nieuwe boek hebben de auteurs elkaar gevonden in de stelling dat ondanks de goede resultaten van een deel van de geprivatiseerde ondernemingen en de voordelen daarvan voor de Russische economie, ondernemers slechts tijdelijk de beschikking hebben over hun eigendom. Zij blijven daarvoor altijd afhankelijk van de gunst en gramschap van de autocraat in het Kremlin – dáár ligt de politieke en economische macht.

Rusland, zo is de stelling van Rosefielde en Hedlund, is een voortzetting van het aloude Mosковиë, waar de heerser – of die nu groothertog heet, tsaar, of secretaris-generaal – een autocraat is. Hij of zij heeft alle productiemiddelen van het land in bezit en kan deze openlijk dan wel verstopt achter de façade van een parlement en grondwet naar believen aanwenden. Iedereen mag een privéleven hebben en geluk nastreven, maar men is te allen tijde ondergeschikt aan de door de autocraat opgelegde bevelen en regels, zonder de bescherming van een *rule of law*. Niemand heeft onvervreembare mensen-, eigendoms-, economische, sociale of politieke rechten.

De ontmanteling van het communistische besturingssysteem, de invoering van markten en de krimp in de veiligheidsdiensten leken tijdens Jeltsins presidentschap de breuk met het verleden en de transitie naar een democratisch bestel met vrije ondernemingen te bevestigen. Maar schijn bedriegt. Ook onder tsarina Catharina de Grote en onder Lenin gingen markten samen met autoritaire regimes. Rosefielde en Hedlund beschrijven Jeltsins regeerperiode als een *smoeta*, een troebele tijd van chaos en intrige tussen twee gevestigde regimes. Het uiteenvallen van de Sovjet-Unie noopte tot improviseren. In het radicale beleid vielen eigenlijk alle toezicht, staatsinvloed en staatsopdrachten weg en moest iedereen maar zien te overleven. De overheid nam geen verantwoordelijkheid meer op zich en de meest gehaalde lieden, vooral die met toegang tot grondstoffen, konden een vermogen vergaren.

Jeltsin stond ongekend welwillend tegenover deze gigantische vermogensoverdracht en betoonde zich ongekend achteloos over de sociale consequenties

daarvan. De werkloosheid schoot omhoog en de levensstandaard kelderde. Zoals gezegd, verzette het parlement zich – met het oog op de gevolgen voor de bevolking – tegen radicale economische hervormingen. Minder onverschillig was Jeltsin als er aan zijn eigen stoelpoten werd gezaagd, zoals in de machtsstrijd met het parlement in 1993.

‘Jeltsins presidentschap was een *smoeta*, een troebele tijd van chaos en intrige tussen twee gevestigde regimes.’

Volgens Åslund was de president een slechte onderhandelaar die uiteindelijk niet veel anders kon dan het parlement ontbinden – iets wat hij al veel eerder had moeten doen. Rosefielde en Hedlund beschrijven deze machtsstrijd als een staaltje machtsusurpatie van Jeltsin die, niet of nauwelijks tot compromissen bereid, de zaak op de spits dreef en uiteindelijk het parlement en het constitutionele hof per decreet hun macht ontnam. Het parlement accepteerde deze maatregel niet en ontnam op zijn beurt Jeltsin het presidentschap en stelde vice-president Roetskoj als zijn vervanger aan. In een korte maar gewelddadige confrontatie kozen de militairen de zijde van Jeltsin, waarna deze drie maanden als dictator regeerde. Hij ontbond het hof, ontmantelde de wetgevende structuur en verbood verschillende publicaties.

Voor Åslund is Jeltsins grootste fout dat hij na het uiteenvallen van de Sovjet-Unie de politieke hervormingen uitstelde en zich concentreerde op de economie. Maar Rosefielde en Hedlund zien dit als een bewuste strategie. Jeltsin had volgens hen gemakkelijk vrije verkiezingen kunnen doordrukken en zo het electoraat macht geven. Hij maakte dat democratiseringsproces juist kapot door eigenrechtelijk, per decreet, te gaan regeren. Op geen enkel moment heeft Jeltsin de macht uit handen gegeven.

Net als Åslund stellen Hedlund en Rosefielde hier de zaken te eenvoudig voor. Zij negeren de toenmalige complexe machtsverhoudingen. Zo was het terugdraaien van de ontmanteling van de geheime diensten niet zozeer door Jeltsin geïnitieerd beleid om de macht van de oligarchen in te dammen, als wel een gevolg van de strijd van deze diensten om verloren terrein terug te winnen. Langzaamaan werden zij weer sterker en kregen de oligarchen tegenspel, zoals tijdens Poetins presidentschap zichtbaar zou worden.

De pogingen van bedrijven, banken, lokale autoriteiten en ondernemers om delen van het inkomen zonder enige tegenprestatie naar zich toe te trekken, waren legio in Rusland, evenals de mogelijkheden daartoe. Rosefielde en Hedlund beschrijven ze als door de autocraat verleende gunsten. Dat heeft grote conse-

quenties voor hun oordeel over de vraag of Rusland een markteconomie is. In Åslunds werk hebben de hervormers met meer of minder succes gestreden tegen de inspanningen van bedrijven om onverdiend inkomen naar zich toe te trekken en zijn de mogelijkheden daarvoor langzaam uit Rusland verdwenen. Daarom ook *moesten* bedrijven wel gaan hervormen en inkomen vergaren door hun producten te verkopen. Het resultaat is een economie waarin de marktbeginnselen dominant zijn.

Rosefielde en Hedlund draaien deze redenering juist om en geven aan dat het systeem van werken en verdelen waarbij een autocraat gunsten verleent, voortduurt. De groei van het inkomen sinds 2000 heeft een nieuwe ronde van toegankelijkheid mogelijk gemaakt, zij het dat met het aantreden van een nieuwe autocraat de begunstigden niet meer de oligarchen uit de jaren negentig zijn, maar andere bedrijven en (corrupte) overheidsdienaren.

Russia Since 1980 biedt een pessimistisch beeld van de ontwikkelingen in Rusland: er is nog steeds geen sprake van een markteconomie – en evenmin van een democratie – terwijl de herstructurering van de bedrijven uitblijft. Daar zit ook een zeker defaitisme in. De uitkomst van alle ontwikkelingen staat weliswaar niet van

---

‘In Rusland heeft niemand onvervreembare mensen-, eigendoms-, economische, sociale of politieke rechten.’

tevoren vast, maar het komt toch altijd weer neer op een voortzetting van de macht van een autocraat. Rusland kan volgens Rosefielde en Hedlund niet uit zijn geschiedenis ontsnappen – een geschiedenis waarin politiek en economie bovendien onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn.

Joop de Kort is universitair docent Russische economie aan het Instituut voor Geschiedenis en universitair docent internationale economie aan het Instituut voor Fiscale en Economische Vakken, Universiteit Leiden.

Overige literatuur

- R. Brady. *Kapitalizm. Russia's Struggle to Free Its Economy*. Yale University Press. New Haven/Londen 1999.
- C. Freeland. *Sale of the Century*. Crown Business. New York 2000.
- C. Gaddy en B. Ickes. *Russia's Virtual Economy*. Brookings Institution Press. Washington 2002.
- V. Volkov. *Violent Entrepreneurs*. Cornell University Press. Ithaca, NY 2002.
- D. Woodruff. *Money Unmade. Barter and the Fate of Russian Capitalism*. Cornell University Press. Ithaca, NY 1999.